

Arany Zoltán

**Bocsi Zsófia–Gulyás László Szabolcs:
Berettyóújfalu településtörténete a középkorban
(Bihari Múzeum, Berettyóújfalu, 2023. 373 o.)**

A berettyóújfalui Bihari Múzeum gondozásában, 2023-ban látott napvilágot Bocsi Zsófia történész-régész és Gulyás László Szabolcs történész munkája: a *Berettyóújfalu településtörténete a középkorban*. A hiánypótló monográfia két irányból, a történettudomány és a régészet szemszögéből vizsgálja a terület történetét. Több mint négy évtizede nem született a térséggel foglalkozó munka, legutóbb még 1981-ben, a *Berettyóújfalu története* című monográfia (Szerk.: Varga Gyula, Berettyóújfalu, 1981). A település történetét a népvándorlás korától a 16. századig követhetjük nyomon. A könyv értékét tovább gazdagítják a térképekben bővelkedő topográfiai ábrázolásai, kitűnő domborzati és vízrajzi leírásai.

A mű egy jól követhető íven keresztül igyekszik bemutatni a település és környéke történetét. Egy szakirodalmi áttekintést követően, mely egy régészeti és egy építészeti műemlékre fókuszál, jelesül a herpályi pajzsdudort, valamint a forrásszegénysége miatt oly titokzatos egykori monostori templom mementóját, a herpályi Csonkatornyot mutatja be. Az ezt követő fejezet a természetföldrajzi adottságokat taglalja, különös tekintettel a régió vízrajzára, és az ebből adódó lehetőségekre. Egy régészeti kitekintés következik a sorban, amely a népvándorlás korára fókuszál. Ezután tér át a fő témakörre: Berettyóújfalu térségének középkori történetére. Az ezt követő két rész a tájegység úthálózatát, valamint gazdasági, társadalmi viszonyait taglalja. Végezetül egy érdekfeszítő régészeti áttekintést kapunk a vidék Árpád-kori templomainak helyzetéről.

A munka Berettyóújfalu térségének településtörténetét ismerteti az Árpád-kortól kezdődően. A 19. századi folyószabályozásokkal végbement változások előtt a középkori vidék még teljesen más képet mutatott, ennek függvényében kell a kor településszerkezetét elképzelnünk. A történetföldrajzi kitérő érdekes adalékokkal szolgál, akár a jelenkorban is meglévő helynevekkel, elnevezésekkel mutat kontinuitást. Alapos részletességgel igyekszik felvázolni a hajdani Berettyó és mellékágainak elhelyezkedését, illetve ezeknek a hely földrajzi adottságai miatt megfigyelhető folyamatos változását. Nyilván – mint minden esetben – alapvetően a környezeti tényezők határozzák meg a tárgyalt régió népességének életmódját. A könyv által itt is képszerű betekintést kaphatunk az itt élők által gyakorolt ártéri gazdálkodás, emellett az ún. fokgazdálkodás néprajzi ihletettséggel ábrázolt mindennapjaiba.

Egy, a népvándorlás korát elemző rész az 5–10. század közti periódust ismerteti. Ez érthető módon a régészet felől közelíti meg a témát. A közelmúlt infrastrukturális beruházásainak, autópálya- és útépítéseknek köszönhetően megsokasodott megelőző feltárások nagyban elősegítették a terület régészeti felderítését. A térségben gepida, avar és honfoglalás kori magyar leletek a jellemzőek.

A soron következő fejezet Berettyóújfalu térségének középkori történetét taglalja. Ez a munka legterjedelmesebb, és leginkább szakmai része. Az okleveles forrásbázisra támaszkodó kutatás a diplomatikai anyag teljes feltárását követően ábrázolja a térség történetét. A mintegy másfél tucat település sorsának alakulását úgy földrajzilag, mint kronológiailag éles választóvonal metszi ketté. Az egyik a Berettyó folyó, melynek északi és déli

partján található településeket külön fejezetben vizsgálja a mű, időrendben pedig a tatárjárás képez választóvonalat. Így a mongol invázió előtti és utáni állapotokat is külön tárgyalja. Az okleveles anyagban előforduló településnevek többségét sikerült lokalizálni, többeket ezek közül a régészeknek is sikerült megtalálni, de akad, amelynek csak feltételezni tudjuk egykori helyét. A teljesség igénye nélkül, a folyótól északra az apátsági templomnak is otthont adó Herpály és a tatárjárás után létrejött Újfalú, míg a déli területen Bolcs – mely híddal is büszkélkedhetett – és Szentmárton falvak voltak jelentős települések. A forrásanyagból nemcsak az egykori települések elhelyezkedését lehet beazonosítani, hanem számos egyéb elnevezés, dűlőnevek, dombok, egyéb mikrotoponímák is segítségünkre lehetnek. A periratok szövevényes, szinte átláthatatlannak tűnő sűrűjén át a középkori Magyar Királyság joggyakorlatába is széles betekintést nyerhet az olvasó. Az olykor kimondottan nehezen követhető, akár évtizedeken is átívelő örökösödési procedúrák szövevényes textúrájába kapunk betekintést. Itt nemcsak az öröklési jogrend struktúrájára láthatunk rá, hanem a pereskedési gyakorlat teljes egészére, a legkisebb helyi bíráskodási testülettől egészen a királyi kúriáig. Megemlítendő, hogy a térséggel kapcsolatos, a korszakot érintő okleveles forrásanyag gyakorlatilag teljes egészében feldolgozásra került. Érdemes megjegyezni, hogy a herpályi uradalmon olyan nemes családok osztoztak, mint a Bátoriak. Külön érdekességet jelent az olvasó számára a korabeli jogi visszaélések, hatalmaskodások már-már regényes ábrázolása.

Ezt követi a terület úthálózatának, átkelőinek ismertetése. Ez a fejezet szintén az írott forrásanyag segítségével azonosítja a tárgyalt korban a vidéket átszelő kereskedelmi utakat, hidakat. Betekintést kapunk a kor vámszedési gyakorlatába. Az okleveles anyagon felül itt a térképészet is segítségünkre siet. A későbbi korokból fennmaradt kéziratok térképek nyújthatnak támpontot az azonosításhoz. Az Első Katonai Felmérés (1782–1785), valamint az ezt követő 19. századi katonai felmérések, kataszteri térképek az úthálózat mellett a falvak településszerkezetére is következtetni engednek. Ráláthatunk arra, hogy a térség milyen módon illeszkedett az országos úthálózat szövetébe. Ezen túl láthatóvá válik a korszak vásártartási gyakorlata is: mely településeken, milyen időpontokban tartottak vásárokat, milyen termékekkel, nyersanyagokkal kereskedtek. Itt mind a bel-, mind a külkereskedelmi kapcsolatokról képet kaphatunk.

A soron következő, hatodik fejezet a társadalmi, gazdasági, termelési viszonyokat öszszegzi. Szintén írásos forrásanyagra támaszkodva fest képet a jobbágyság helyzetéről. Betekinthetünk a demográfiai viszonyokba, a belső és külső migrációba, személynevek alapján pedig rápillanthatunk a kézműiparra, illetve annak lokális elosztottságára.

Végezetül egy archeológiai áttekintést kapunk a környék középkori templomromjairól. Mindezek közt a legérdekesebb a titokzatos herpályi Csonkatorony. Mivel írott forrásanyaggal nem rendelkezünk felőle, mindenekelőtt a régészet segítségére számíthatunk. Az Alföld lapályain itt a 12. századtól egy impozáns, téglalapítségű, három hajós apátsági templom állt, vélhetőleg kolostorépülettel az oldalán. Sajnálatos módon a történelem és az Aranyhorda nem adtak sok időt neki, az épület a mongolok támadása során pusztult el. Ettől függetlenül egy igen érdekesítő történet tárul az olvasó szeme elé, izgalmas képet festvén a pusztában árválkodó torony rejtelmes múltjáról. A fejezet ezen kívül még a területen található, hat ismert középkori templomrom maradványait mutatja be.

A könyv minden részletében szakmunka. Ennek megfelelő precíz alapossággal készült, a rendelkezésre álló forrásbázis maximális kiaknázásával. Nem a nagyközönség szé-

les olvasótáborának szól. Bizonyos szakaszai kimondottan szakmai előképzettséget igényelnek. Megkapó borítója, melyen Zoltai Lajos Csonkatoronyról készült akvarellje díszesleg, több évnyi alapos kutatómunka eredményét foglalja magába. Mindenekelőtt a történettudomány és a régészet elhivatott művelőinek ajánlható, illetve azoknak, akik a térség történetét igyekszenek mélyrehatóan megismerni.